

Bachiller Zaldibia

Gipuzkoako historigilearen laurehugarren urteburuan

Martxoaren 28an bete dira laurehun urte Bachiller Juan Martínez de Zaldibia hil zenetik. Bachiller Zaldibia idatzi zuen Gipuzkoako lehen historia, *Suma de las cosas cantábricas y guipuzcoanas* deritzana. 1560an Gipuzkoako Batzarrari eskaini zion, argitara zezan, baina ez zuen izan argia ikusterik. Harrigarria bada ere, 1944ra arte argitara gabe iraun zuan. Urte honetan, Joakin de Yrizar jaunaren eskariz, probintziako Diputazioak argitaratu zuen, Fausto Arozenaren sarrera eta oharrekin.

Bachiller Zaldibia, tolosarra zen. Noiz jaio zenik ez dakigu, baina 1575eko apirilaren 28an hil zela bai. Garibay Mondragoarraren garaikoa zen, baina honek bere *Compendio historial* baino lehenago idatzi zuen Zaldibia bere *Suma* delakoa. Lan honen orijinala ez, baina bere zerbait kopia heldu ziren gure garaira arte.

Gure aspaldiko berriok oso baliozkoak ditugu. Gure lehenari buruzko agiri idatzirik urri bai dugu. Eta Fausto Arozenaren sarrerak asko jazten du liburuaren gaia behar bezala irentsi ahal izateko. Historiak, beti, historiagileen araura izan dira, batez ere lehengo denboretan. Baina Arozena bezalako histori-kritikagile baten eskutik segurantzia gehiago dugu hobeto bideratuak joateko.

Euskaldunok erromarreko guduari badakigu jaramon guti egin behar zaiola. Zaldibia harrotu zuen gerrate haiei buruzkoa A. Schulten-ek arrazoi bidez desegin zuen. Egun badakigu Beotibarko gudua bera ere ez zela izango hain garrantzitsua, baina ezta Campionek eta K. Etxegaraik uste zuten bezain borroka tipia ere.

Ahaide nagusien borrokaz berri jakingarriak eman zituen, batez ere anal-arteko hauzien sorreraz. Gainerako gehienez gipuzkoartasunak daroa egilea.

Garai hartarako, Zaldibia, kulturaz jantzia genuen, probintziako Ordenanzen bilketan lan egin zuen, 1582ko gutun batean agertzen denez. Azkenik Migel Aranburuk burutu zuen *Nueva Recopilación* delako foru-testugintza eta 1696an argitaratua izan zen.

Tolosako alkate izana zen, eta 1557an herriak kapitan ere izendatu zuen. Zerbait aldiz diputadu ere izana zen eta hauzi nekezetan gidaritza eraman ere bai. Osasunez apenaz omen zen sendo eta apoplegia gaitzak eraman omen zuen mundutik.

Bere ondorengo historigileak, gure probintzian, batibat, Lope de Isasti eta Pablo Gorosabel izan ditugu lehengo mendeetan. Gerokoentzat nahi ta nahiezkoak dira hoi en iturri ezaupenak.

Zaldibiaren garaian, gure alde hontan (Hego Euskal Herriak esan nahi dut) ez zen euskarazko obrarik idazten, eliz-dotronatzoren bat edo izan ezik. Kulturazale handi nahiak bakarrik ziren bestelako zerbait idazteko gauza zirenak, eta hauek, beren handi nahien, eta Gaztelako erregeak emandako aitonen seme tituluaren pozez, gaztelaren zale borrokatuak agertzen ziren. Beraz, hori hola zelarik ez zen batere harrizteko beren lanak erdaraz egitea. Eta, ordainez, herriak ez zuen erantzunik herri-gogora heltzen ez zenarentzat. Hala ere, aitortu beharra dugu, liburuak tarteka ematen dituen euskarazko zatiak bizi-bizikiak direla, esan nahiez eta idazmoldez.

Beotibarko guduari buruz, hedatua omen zen esan hura: «Beotibar, Beotibar hic dia dutac Martin de Oybar». Eta beste bertso hau, antzinagoko esku-izkriburen batetik jasoa:

*Milla urte igaro eta, hura bere bidean,
Guipuzcoarro sartu dira Gazteluko echean;
Nafarroquin bildu dira Veotibaren pelean.*

Zaldibia berak jarritako ortografia errespetatzen dugu, bere letrari zintzoago itsasti gaitzen.

Zerbait urtetan Hondarribian bizia omen zen, 1516garren urte inguruan behinik-pehin, eta bertako berriak beste toki batzuetakoak baino zehatzago jasotzen ditu, Tolosa eta Donostiarekin batean. Mugaherriko gertakizunen ondorez hara zer bertso jaso zuen:

*Juan de Lazcano Beltzarana,
Guipuzcoaco Capitana,
Franzez osteac jaquingo du,
ura ondarribian zana.*

Chanfarron jaun frantsezak egin zuen desafioari erantzun zion Juan Pérez de Azkue hondarribiarrak eta heriotza eman zion honek. Bere oroiz dator ondoko bertso hau:

*Mositur Chanfarron jaun andia,
Irun calean daza illa.*

J. S. M.